

DOI <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2021-3-4>

СИСТЕМНІ АСПЕКТИ АТРИБУЦІЇ

Леонід Велитченко,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри сімейної і спеціальної педагогіки та психології
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського (Одеса, Україна)
ORCID ID: 0000-0003-2077-3898
leonidvelitchenko@gmail.com*

Сюй Болунь,

*аспірант кафедри сімейної і спеціальної педагогіки та психології
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського (Одеса, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-8041-6222
1269174179@qq.com*

Анотація. Атрибуція розглядається як самостійна і підпорядкована функціональна система. У значенні самостійної системи вона постулюється як імпліцитна послідовність суджень, які за їх експлікації можуть бути схарактеризовані в термінах предикативності внутрішнього мовлення, де предмет думки (суб'єкт) дано об'єктивно у сприйнятті, а передбачувана ознака (предикат) впливає з уявного перебору умовиводів. Стверджується, що структура атрибутивного акту в певному сенсі подібна структурі мовленнєвого висловлювання, що має принципову схожість зі структурою дії як такої, отже, вказує на єдність орієнтовного (фіксація інформативних точок і ухвалення рішення щодо їх системного сенсу), виконавчого (порівняння перцептивного і суб'єктивно еталонного) і контрольного компонентів (зіставлення атрибутивної дії зі змістом ситуації як цілого). У системному сенсі атрибуція – це процес, висхідний до вітальних, особистісних і діяльнісних функцій індивіда у плані забезпечення контекстуальної поведінки на основі розуміння суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відношень завдяки використанню внутрішніх (ментальні, особистісні, діяльнісні) ресурсів.

Ключові слова: свідомість, особистість, атрибуція, каузальна атрибуція, стиль атрибуції, структура атрибуції.

SYSTEM ASPECTS OF ATTRIBUTION

Leonid Velitchenko,

*Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology
South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushinsky (Odessa, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-2077-3898
leonidvelitchenko@gmail.com*

Xu Bolun,

*Postgraduate Student at the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology
South Ukrainian National Pedagogical University
named after K.D. Ushinsky (Odessa, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-8041-6222*

Abstract. Attribution is considered as an independent and subordinate functional system. In the sense of an independent system, it is an implicit sequence of judgments that can be characterized in terms of predicativity

of internal speech. The structure of an attributive act is in a certain sense similar to the structure of a speech utterance, which has a fundamental similarity with the structure of an action, and, consequently, indicates the unity of the indicative (fixing informative points and making a decision about their systemic meaning), executive (comparing perceptual and subjectively reference) and control components (comparing an attributive action with the content of the situation as a whole). Attribution is a process that goes back to the vital, personal and activity functions of an individual in terms of providing contextual behavior based on an understanding of subject-subject and subject-object relations.

Key words: consciousness, personality, attribution, causal attribution, attribution style, attribution structure.

1. Атрибуція як багатоаспектне явище. Сучасна теорія атрибуції є багатоаспектним концептуальним утворенням, в основу якого покладено уявлення Ф. Хайдера про спосіб, яким люди обробляють інформацію про причину події, спираючись на інформацію суб'єктивного або об'єктивного порядку стосовно явищ тієї чи іншої ситуації їхньої життєдіяльності. На думку Ф. Хайдера, поведінка індивіда визначається особистісними якостями, проявами мотивів і емоцій у вигляді певних налаштувань і вираження відповідних ним ставлень у суб'єктивній активності, яким протистоять такі об'єктивні обставини, як складність завдання, можливість винагороди або покарання (Heider, 1985: 82).

Вбачаючи в інтерактивних моментах життєдіяльності основний пафос існування, індивід за будь-яких умов прагне розуміти, що являє собою інший учасник, проникаючи в особливості його внутрішнього світу завдяки проникненню в його наміри і цілі, які містять опосередковану інформацію про його особистісну сутність (Bondyрева, Kolesov, 2005). Відповідно до таких обставин в атрибуції вбачають такі ознаки, як породження об'єктивно відсутньої інформації, необхідної для визначення причин тієї чи іншої поведінки (Andreeva, 1997). Існує думка, згідно з якою атрибуція – це процес отримання та трансляції перцептивного внеску в побудову ментальної моделі сприйманого (Wang Pei, Zhang Goli, 2006).

Проблема атрибуції здебільшого розглядається в термінах каузальної атрибуції, яка здійснюється завдяки наданню сенсу будь-якому прояву за допомогою психологічної проєкції, що відбувається як поєднання сприйманої зовнішності індивіда і причини його поведінки (Nalchajyan, 2006). Процес каузальної атрибуції індивіда спирається на прийоми, подібні до наукових методів (Kelly, 1984). Атрибутування відбувається шляхом звертання до зовнішніх (пов'язані з обставинами, контекстом ситуації) або внутрішніх причин (вихідні до особистості суб'єкта дії, особистісні якості) (Heider, 1958; Onuchin, 1998).

Причинне пояснення характеризується певними особливостями, у яких убачають ознаки відповідного стилю. Стиль атрибуції вказує на звичний тип пояснень причини події, має особистісну характеристику, містить чотири виміри: внутрішньо-зовнішній, стабільно-нестабільний, глобально-локальний і контрольовано-неконтрольований (Zhang Yuxin, Wang Yang, 1989). Сформований стиль атрибуції впливає на самооцінку, соціальне пізнання, міжособистісні відносини, соціальну адаптивність і, як наслідок, на рівень психічного здоров'я (Zhao Hua, 2006; Shen Delhi, Ma Hui, Bai Xuejun, 2009). Він залежить від орієнтації індивіда на культуру оточення. За орієнтації на сімейну культуру відповідно до традиційних цінностей спостерігається схильність приписувати успіх зовнішнім чинникам. Орієнтація на індивідуалістичність сприяє формуванню схильності приписувати іншим внутрішні причини (Du Linzhi, Le Guoang, 2008).

Стиль атрибуції, як і атрибутивні явища взагалі, впливають на виникнення тих чи інших емоційних станів і формування відповідних мотиваційних процесів і афективного досвіду (Weiner, 1985). Так, наприклад, пояснення невдачі приписуваними особистісними якостями викликає переживання почуття сорому, а приписування причини зовнішнім обставинам (складність завдання, несправедливість) – переживання почуття образи, гніву (Gulevich, Bezmenova, 1998).

Міркуючи про каузальну атрибуцію у плані з'ясування механізму причини, що спонукала індивіда до того чи іншого акту поведінки, який закінчився тим чи іншим результатом, осо-

бливу увагу ми повинні звернути на атрибутивну теорію мотивації, у якій поняття атрибуції пов'язується з формулюванням ним висновку про причину успіху / неуспіху в тій чи іншій справі (Gordeeva, 2002; Dalgatov, 2006).

Існує думка, згідно з якою атрибуція належить до процесу, за допомогою якого люди шукають чинники внутрішньої мотивації поведінки на основі результатів своєї власної поведінки (Peng Danlin, 2004: 339). Вона впливає на рівень мотивації, самооцінку, а також на академічну успішність студентів, виявляє взаємозв'язок між мотивацією досягнення, атрибуцією результатів невдач, очікуваннями успіху і поведінковими характеристиками (Sun Yumin, 1993: 223).

Атрибуція значною мірою визначається тим, з яким середовищем ототожнює себе суб'єкт атрибутування, що вказує на його причетність до формування соціальної ідентичності в контексті різноманітних соціальних відносин (Andreeva, 1997: 92).

Окрім зв'язку атрибутивного стилю із приналежністю атрибутора до певної соціальної групи, виявлено певний зв'язок з такою індивідуально-психологічною характеристикою індивіда, як локус контролю (Belinskaya, Tikhomandritskaya, 2009), особливості якого (інтернальність/екстернальність) є показником соціальної й особистісної зрілості (Rean, 1998).

Існують також дослідження, пов'язані з вивченням гендерних аспектів атрибуції, згідно з якими дівчата в порівнянні із хлопчиками з більшою ймовірністю приписують інциденти зовнішнім і неконтрольованим чинникам, у чому власне вбачають не тільки гендерну відмінність у співвідношенні емоційного і раціонального в мисленні, але і його вплив на процес атрибутування (Lin Chonde, 2002: 362).

Також відомі дослідження, присвячені питанню про вікові особливості атрибуції. Наприклад, деякі дослідники вважають, що розлади міжособистісного спілкування у студентів коледжу спричинені неправильною атрибуцією і психологічною закритістю (Cai Yan, Wang Kai, 2006).

Встановлено значні відмінності в характеристиках стилів атрибуції учнів початкової та середньої школи. Усе більше старшокласників пов'язують успішні результати заходу з їхнім високим ступенем старанності, хорошим складом розуму і високою якістю викладання, але рідко із зовнішніми причинами, як-от невезіння і менша міжособистісна допомога (Han Rensheng, 2002).

У світлі розглянутих відомостей атрибуція постає як складний багатоаспектний процес, що має виходи на різні об'єктивні і суб'єктивні, власне психологічні обставини в життєдіяльності індивіда. Однак усе ж без відповіді залишається питання про те, що ж являє собою атрибуція з погляду її внутрішнього устрою і процесуальної спрямованості.

Щоб дати відповідь на питання про внутрішній устрій атрибуції, ми повинні звернутися до принципів системного підходу, висхідних до ідеї системи, представленій в таких її ознаках, як цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, множинність опису (Filosofskij enciklopedicheskij slovarj, 1983: 610).

Згідно із зазначеним, атрибуція може бути представлена як самостійна система, спрямована на отримання результату, який відповідає її основному призначенню – доданню чому-небудь ознаки, продиктованої змістом ситуації. У даному разі «замовником» результату є учасник ситуації, який відчуває потребу в інформації, необхідної для забезпечення йому успішної поведінки в ній. Отримання такої інформації знімає стан невизначеності, допомагає тим самим ухваленню відповідного рішення. У зв'язку із цим виникає питання про процесуальну сутність отримання такої інформації, до розгляду якого ми і переходимо далі.

2. Атрибуція як формулювання судження. Нашим вихідним постулатом у розгляді атрибуції як процесу є судження про неї як про цілісне явище, що має вихідну суб'єктну інтенціональну точку, яка під час наступних трансформацій перетворюється на кінцевий результат, який тією чи іншою мірою відповідає вихідній точці. Міркуючи так, ми маємо право розглядати вихідну точку (мотив) і результат як протилежності, які утворюють вихідну функціональну систему. Отже, і атрибуція як така є функціональною системою, спрямованою

на отримання результату, продиктованого більш великою системою, до якої атрибуція входить як її частина, основним системним змістом якої є отримання відсутніх відомостей, необхідних для виконання системного завдання.

У разі такого підходу до проблеми ми неминуче залишаємо без уваги саме явище атрибуції і направляємо її на зміст більшої системи, вважаємо, що саме через її характеристики ми можемо отримати шукане, слідуючи думці про те, що ціле як таке надає відповідні смислові якості і його частинам. А це означає, що чим більше ми будемо відходити від вихідної мети – розглянути сутність явища атрибуції – у бік пошуку іншої системи, більшої щодо першої, тим менш виразними будуть ставати її власні (інтернальні) ознаки, які в разі їх співвіднесення з ознаками більших систем першого, другого і наступних порядків будуть отримувати все більш і більш смислових нюансів, що відводять убік від вихідного завдання – визначити процесуальну сутність атрибуції як психічного (психологічного) феномену.

Якщо залишити зазначені роздуми щодо зв'язку атрибуції з більшими системами, вважаючи найбільшою системою суб'єктність індивіда як осередок функціональних систем індивіда, що забезпечують його перебування в предметному і соціумному середовищі, і зосередитися на його процесуальній сутності, на яку вказує дієслово «приписувати», то, природно, ми повинні звернутися до переліку значень цього дієслова: 1) писати на *додаток* до чого-небудь, вже написаного; 2) *додавати* до якого-небудь офіційного документа неправдиві, такі, що не відповідають дійсності, відомості з якою-небудь своєкорисливою метою; 3) записуючи, вносячи у список, *зараховувати* куди-небудь, до чого-небудь; 4) *уважати наслідком* чого-небудь, відносити на рахунок кого-небудь, чого-небудь, пояснювати що-небудь дією будь-якої причини; 5) *уважати* таким, що належить кому-небудь, що виходить від кого-небудь (Pripisyvatj).

Навіть побіжного погляду на даний список досить, щоб виявити в ньому значення № 4, яке найбільш повно підходить до того явища, що у психології позначають терміном «атрибуція». Уже саме явище приписування передбачає наявність в індивіда відповідних знань і минулого досвіду, відповідно до яких і відбувається зазначене приписування.

Якщо повернутися до початку наших міркувань про атрибуцію як процес індискретних трансформацій вихідної точки, то перед нами постане завдання розбити це явище на дискретні елементи, які у своїй сукупності виявляться структурою досліджуваного явища. Загальний сенс такої процедури ми можемо відобразити у принципі дискретування як розбиття цілого на частини відповідно до апріорної схеми отримання результатів, послідовності яких досить для отримання кінцевого корисного результату.

Грунтуючись на судженні Л.С. Виготського про думку як хмару, що проливається дощем слів, ми можемо відтворити процес атрибуції, звернувшись до «дощу слів». Схема такої процедури може бути такою. Досліджуваному пропонують розповісти, що він думає стосовно об'єкта сприйняття. Процес мислення ґрунтується на співвідношенні об'єктивного (факти сприйняття) і суб'єктивного (тлумачення). Тлумачення, у свою чергу, ґрунтується на минулому досвіді й індивідуальних особливостях «тлумача». Розглядаючи тлумачення як пояснення, ми вже з самого початку допускаємо присутність деякої суб'єктивності, висхідної і до минулого досвіду, і до особистісних властивостей наратора.

Можна припускати існування об'єктивно орієнтованих і суб'єктивно орієнтованих нараторів. Якщо в першому випадку за основу беруть психічний образ, створений на основі об'єктивних даних, то у другому – те, що підказує минулий досвід, трансформований під впливом особистісних властивостей.

У принципі, будь-який акт сприйняття, будучи актом соціальної перцепції, пов'язаний із висуненням перцептивних гіпотез (Bruner, 1977), ґрунтується на явищі соціального навчання, яке, згідно з А. Бандурою, залежить від взаємодії поведінкових, когнітивних і середовищних чинників (Hjel, Ziegler, 2000: 377).

Оскільки соціальне навчання відбувається в основному у просторі міжособистісних відносин, яке є об'єктивною основою існування та розвитку особистості (Petrovsky, 1982), остільки відомості про особистість щодо вираженості її окремих чинників дають нам можливість міркувати про *особистісні ресурси*, властивості яких визначають і соціальну перцепцію реципієнта, отже, і зміст атрибутивних явищ.

Міркуючи так, ми неминуче доходимо висновку про те, що особистісний досвід можна розглядати як відповідний ресурс – джерело покриття потреб (Resurs), використовуючи який індивід з тим чи іншим ступенем успішності проникає в підтекст комунікації, не тільки формує в себе її загальний образ, а й вибирає відповідну лінію (стратегію, тактику) поведінки в ситуації.

Убачаючи у зверненні до особистісної ресурсності ознаки внутрішнього діалогу, здійснюваного в основному за схемою «якщо <...>, то <...>», ми можемо вважати, що процес атрибуції являє собою певний імпліцитний текст, прихованим заголовком якого є тема ситуації або її сенс, даний в парадигмі «тут і тепер». Хоча остання і пов'язана з разовою ситуацією, однак її «разовість» має деякі типові ознаки, які, будучи зіставлені з новими разовими ознаками, набувають нових, уточнювальних ознак. Сказане ми розглядаємо як загальну схему розвитку атрибутивної здатності й атрибуції загалом.

Якщо розглядати атрибутування як закономірно (постійно) присутній компонент соціальної перцепції, то ми вважаємо за можливе представити його як імпліцитну послідовність суджень, які за їх експлікації можуть бути схарактеризовані в термінах предикативності внутрішнього мовлення, де предмет думки як її суб'єкт дано об'єктивно у сприйнятті, а передбачувана ознака (предикат) впливає з уявного перебору варіантів умовиводів. Уважаємо, що такий перебір варіантів відбувається на тлі суб'єктивної реальності індивіда, у контекст якої входить також імпліцитна теорія особистості, що є основним ментальним ресурсом для ухвалення остаточного рішення про ту чи іншу ознаку.

Уважаємо за необхідне ще раз підкреслити судження про перманентність здійснення соціальної перцепції в різних контекстах соціумних відносин, згідно з яким процес атрибуції варто розглядати як один із проявів зустрічної активності, що перебуває на перетині суб'єктивної й об'єктивної реальності у вигляді породжувальної функції свідомості, а не тільки у формі відображення (див. Gordeeva, 1996).

Вважаючи за можливе зіставити поняття атрибуції як приписування характеристик, не представлених у сприйнятті (Psihologija. Slovarj, 1990: 29), і розуміння як здатність осягати сенс і значення чого-небудь (Psihologija. Slovarj, 1990: 284), ми можемо дійти висновку про те, що процес приписування може мати різний результат залежно від руху розуміння від: а) цілого до частини (розуміння сенсу всієї ситуації визначає розуміння окремої ознаки); б) частини до цілого (розуміння окремої ознаки впливає на розуміння всієї ситуації).

Але якщо зазначені варіанти розглядати як протилежності, то, природно, процес атрибутування постає в діалектичній єдності цілого і частини, які, будучи розглянуті в контексті міркувань про структуру атрибуції як самостійної системи, постають як функціональна система, підпорядкована отриманню того чи іншого результату (Anokhin, 1978). Результат даної функціональної системи є похідним від взаємодії смислу як мисленого змісту і значення як його мовного вираження (Filosofskij enciklopedicheskij slovarj, 1983: 618). Звідси впливає, що психологічним продуктом атрибуції є єдність смислу (мислений зміст) і значення (мовне вираження).

Оскільки ціле «схоплюється» раніше, ніж сприймаються його окремі деталі, то природно вважати первинність сенсу щодо окремих деталей, які, впливаючи на розуміння сенсу загалом, впливають також на трактування його деталей. Цей процес припиняється, якщо індивід погоджується з результатом, ґрунтуючись на своєму особистісному досвіді та власній імпліцитній теорії особистості.

Щоб з'ясувати питання про структуру атрибуції шляхом звернення до структури мовленнєвого висловлювання, уважаючи його деякою мірою інформативним для вирішення поставленого завдання, ми звернулися до питання про структуру дії взагалі, уважаючи, що мовленнєва дія має структуральну схожість з дією взагалі.

Структура дії як такої містить орієнтовну, виконавчу і контрольну частини (Psihologija. Slovarj, 1990: 94). Орієнтовна основа дії містить уявлення про мету, план і засоби здійснення безпомилкової дії (Psihologija. Slovarj, 1990: 255), яка згодом виконується відповідно до суб'єктивної моделі результативної дії за супутнього встановлення ступеня відповідності результату еталонному зразку.

Сказане означає, що атрибутивний акт передбачає апріорне можливе знання про те, який результат буде отриманий. Уважаємо, що це можливе знання є знання, засноване на вихідному первинному розумінні ситуації загалом, яке як ціле задає напрям розуміння його частин. Інакше кажучи, процес атрибуції як приписування того чи іншого значення частини цілого відчуває на собі вплив апріорного розуміння цього цілого.

Керуючись такими міркуваннями, ми можемо зобразити структуру акту атрибуції як єдність орієнтовного (фіксація інформативних точок і ухвалення рішення щодо їх системного сенсу), виконавчого (порівняння перцептивного і суб'єктивно еталонного) і контрольного компонентів (зіставлення атрибутивної дії зі змістом ситуації як цілого).

Розгляд атрибуції як системного явища вказує на її зв'язок практично з усіма психічними процесами, кожен із яких робить свій внесок в її здійснення. З боку: а) уваги – це *настроювання* на сприйняття значущої інформації (Filosofskij enciklopedicheskij slovarj, 1983: 72); б) *сприйняття* – суб'єктивне відтворення цілісних об'єктів об'єктивної дійсності за їхнього безпосереднього впливу на органи чуття (Psihologija. Slovarj, 1990: 66); в) пам'яті – *актуалізація* збереженої інформації (Psihologicheskij slovarj, 1983: 60); г) мислення – узагальнене й опосередковане *віддзеркалення* дійсності, здійснюване за допомогою понять, суджень і умовиводів (Psihologija. Slovarj, 1990: 223); г) мовлення – засіб мислення й узагальнення (Yurchuk, 1998: 582), спрямованого на засвоєння суспільно-історичного досвіду (значення) (Psihologicheskij slovarj, 1983: 111) та *вираження ставлення* до явищ об'єктивній дійсності (смысл) (Psihologicheskij slovarj, 1983: 345); д) уяви – *уявлення про результат* ще до початку праці (Psihologija. Slovarj, 1990: 64).

На підставі викладених вище міркувань можна відтворити будову атрибуції як процесу, початком якого є інтенціональна точка, висхідна до суб'єкта як осередка вітальних, особистісних і діяльнісних функцій, дана в ситуативному контексті життєдіяльності індивіда, що вимагає від нього адекватної контекстуальної поведінки на основі розуміння даних у ній суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних відношень завдяки використанню внутрішніх (ментальні, особистісні, діяльнісні) ресурсів.

Процес атрибуції завершується результатом вирішення діалектичних суперечностей між: а) загальним знанням, даним у минулому досвіді індивіда, і приватним знанням, одержуваним ним в результаті «проникнення» за завісу незрозумілості з використанням об'єктивних і суб'єктивних засобів; б) об'єктивно даним у сприйнятті і суб'єктивно пережитим під впливом минулого досвіду і соціальних настанов; в) раціональним та ірраціональним у розумінні ситуації загалом і її окремих частин; г) сприйняттям актуальної ситуації й актуалізації аналогічних подій у минулому; г) сприйняттям актуальної ситуації і розумінням її сенсу на основі логічних побудов; д) раціональним у зрозумілих фактах і емоційним у ставленні до них; е) вербалізованим і невербалізованим у соціальній перцепції; є) об'єктивним і уявним.

Зі сказаного випливає, що простір між інтенціональною точкою і результатом заповнений дією системного психологічного механізму, у складі якого один із психічних процесів в певний момент на якийсь час виявляється провідним, підпорядковуючи водночас всі інші і надаючи їм

свої особливості (наприклад, сприйняття мислення, мовлення, уява). За межами цього простору перебувають системні відношення тих функціональних утворень, у межах яких процес атрибуції набуває свого функціонального призначення. До них належать різні конкретизації суб'єкт-суб'єктних (комунікативні, інтерактивні, міжособистісні) та суб'єкт-об'єктних відношень (опанування та здійснення предметних дій у контексті відповідної діяльності).

У кожній із зазначених систем існує певний набір стандартних (типових) ситуацій, що відтворюють їхній основний сенс, який відповідає їхньому функціональному призначенню. Практичне освоєння ситуативних смислів пов'язане не тільки з виконанням деякої послідовності дій, але і з формуванням їхнього суб'єктивного образу, який є основною одиницею особистісного (суб'єкт-суб'єктні відношення) і діяльнісного досвіду (суб'єкт-об'єктні відношення).

Такі міркування приводять до висновку про систему суб'єктивних образів як про психологічний ресурс практично будь-якої активності індивіда (особистісна, міжособистісна, комунікативна, інтерактивна тощо), яка вимагає від нього якомога більшого врахування вихідних умов завдання, що підлягає виконанню. На підставі того, що кожне завдання має, окрім загального, ще й ознаки особливого, ми доходимо відповідного висновку про вирішальне значення здатності проникати в сутність цього особливого шляхом виявлення в ньому ознак, необхідних для розуміння сутності і сенсу завдання цілком, спираючись на відповідний задачний ресурс, даний в системі відповідних образів.

Цей висновок підводить нас ще до одного висновку, згідно з яким недостатній досвід потребує пошуку додаткових ознак, необхідних для розв'язання завдання, шляхом звернення до своїх індивідуальних можливостей, представлених в особливостях власної індивідуальності, пов'язаної з особливостями рис темпераменту, характеру, інтересів, перцептивних процесів, інтелекту, потреб і здібностей (Yurchuk, 1998: 136), що отримали відповідне соціумне аранжування в комунікаціях та інтеракціях.

Зі сказаного випливає висновок про більшу схематичність атрибутивного процесу в осіб із меншим досвідом (інтерактивним, комунікативним, міжособистісним), що виражається в категоричності інтернальних суджень під час розв'язання, наприклад, комунікативного завдання, через що партнер по комунікації постає не стільки як особистість, скільки як схема особистості. Уважаємо, що категоричність в атрибутивних судженнях є однією з основних причин виникнення комунікативних бар'єрів, що особливо яскраво проявляється в разі сенситивності до зовнішніх впливів унаслідок порушення балансу між процесами збудження і гальмування, як, наприклад, у підлітковому віці.

3. Атрибуція як результат сформульованого судження. Розгляд атрибуції як процесу атрибутивного з усією неминучістю підводить до питання не тільки про його результат, але також і до питання про його подальшу долю у складі цілісної відображувальної і породжувальної системи, якою є свідомість з її основними функціями – пізнання, розрізнення Я і Не-Я, цілепокладання і ставлення. За такого підходу з'являється можливість не тільки простежити трансформації результату атрибутивного, а й відповісти на питання про його психологічні причини.

Виконання такого завдання, природно, вимагає з'ясування особливостей структури свідомості із зазначенням процесуальних особливостей її складників. Зі списку пропонованих у психології «структур» свідомості, які по суті справи є результатом авторської побудови моделі, заснованої на уявленні про сутність цього складного психічного утворення, висхідного до традиційного уявлення про нього як вищого рівня розвитку психіки.

За всієї їхньої логічності, схематичної несуперечливості і концептуальної стрункості вони, проте, не відповідають на питання про рух суб'єктивної реальності, представлені такими основними складниками свідомості, як образ, знак, значення, смисл (сенс), що знаходяться на перетині об'єктивної і суб'єктивної реальності.

Так, наприклад, структура свідомості, за В.П. Зінченком, містить буттєво-діяльнісний (біодинамічна тканина дії і чуттєва тканина образу) і рефлексивно-споглядальний шари (значення,

сене) (Zinchenko, 1991). Згідно з Ю.В. Щербатих, свідомість складається з таких блоків, як блок пізнавальних процесів, розрізнення суб'єкта й об'єкта, емоцій і почуттів, креативного блоку (пов'язаний з уявою), блоків тимчасової картини світу та цілепокладання (Shcherbatykh, 2008).

Дещо інакше представлена структура свідомості в концепції (Velitchenko, 2002), заснованої на діалектичному протиставленні перцептивного (присутнє в парадигмі «тепер і тут» як образ сприйняття) і репрезентативного (дано як суб'єктивний образ сприйманого). Зіткнення перцептивного і репрезентативного є тим самим моментом, коли індивід погоджується з безпосередньою даністю, оскільки вона ідентична репрезентативному образу, отже, сприймається як щось знайоме, відоме. Але він може і не погоджуватися, уважаючи її відмінною від нього, що і спонукає його до вербалізації встановленої відмінності, яку ми розглядаємо як реалізацію предикативної (номінативної) функції внутрішнього мовлення під час сприйняття.

Убачаючи в такій вербалізації ознаки наслідування як користування лексикою безпосереднього оточення або звернення до власного словника, заснованого на відповідних мовних узагальненнях, ми отримуємо можливість охарактеризувати атрибутивний процес як процес, пов'язаний із культурою номінації, яка враховує відповідні мовні нюанси, що забезпечують не тільки точність відображення, але і відповідну точність атрибуції.

Пов'язуючи точність відображення з рівнем володіння значенням слова, заснованого або на безпосередньому переживанні життєвих ситуацій, або на власних роздумах про них, ми маємо можливість пов'язати результат атрибутування в того чи іншого індивіда з рівнем розвитку його лексичної системи і мовлення загалом.

Смисл як системоутворювальна ознака свідомості, також наявний у точці дотику значущих моментів у ситуаціях життєдіяльності індивіда і системи його ціннісних орієнтацій, є завершальним етапом в отриманні результату атрибуції.

Наведені міркування про результат атрибутивного процесу служать основою для судження про нього як про складне явище, висхідне до основних структурних компонентів свідомості – образу (існує на перетині перцептивного та репрезентативного), знака (існує на перетині мовленнєвих генералізацій і мовних узагальнень), значення (існує на перетині концептуалізації ситуації і виділення в ній загальних та істотних ознак), смислу (існує на перетині ставлення та системи цінностей).

Те, що було описано як абстрактний результат, отриманий на стику відображення (образ сприйняття) і породження (зустрічна активність індивіда, заснована на репрезентативному образі), отримує цілком конкретне тлумачення в разі зверненні до того чи іншого концептуального погляду на атрибуцію.

Відповідно до згаданої вище опозиційної моделі свідомості, атрибутивна активність індивіда ґрунтується на його лексико-семантичній системі, за допомогою якої відбувається позначення значущих елементів ситуації, відсутність яких заповнюється породженням відсутніх ознак, які надалі інтерпретуються під впливом індивідуальної смислової системи. Інакше кажучи, атрибуція як така проявляє себе у плані відтворення не просто ознак, а ознак, уже пов'язаних з наявною системою індивідуальних смислів.

Впливаючи на переживання відповідних почуттів, атрибутивна активність вносить деякі зміни у зміст належних смислів, а ті, у свою чергу, впливають на систему цінностей, яка надалі змінює ставлення індивіда до того, що відбувається навколо нього за його безпосередньої участі.

Якщо слідувати даним міркуванням, то ми повинні визнати, що результат атрибуції проявляє себе зрештою в системі відносин індивіда, формує тим самим його комунікативні й інтерактивні особливості як єдність ставлення і вираження.

Висновки:

1. Атрибуція – це складний багатоаспектний процес, який здійснюється на стику об'єктивних обставин і суб'єктивних умов у життєдіяльності індивіда. Будучи функціональною системою,

вона спирається на особистісний досвід індивіда як його суб'єктний ресурс, за допомогою якого він проникає в підтекст комунікації, не тільки формує в себе її загальний образ, а й вибирає відповідну лінію (стратегію, тактику) поведінки.

2. Структура акту атрибуції містить орієнтовний (фіксація інформативних точок і ухвалення рішення щодо їх системного сенсу), виконавчий (порівняння перцептивного і суб'єктивно еталонного) і контрольний компоненти (зіставлення атрибутивної дії зі змістом ситуації як цілого). Його початком є інтенційна точка, висхідна до суб'єкта як осередка вітальних, особистісних і діяльнісних функцій, дана в ситуативному контексті життєдіяльності індивіда.

3. Особливості минулого досвіду (інтерактивного, комунікативного, міжособистісного) виявляють себе у ступені адекватності інтернальних суджень під час розв'язання відповідних завдань, через що партнер по комунікації і комунікація загалом набувають відповідного смислового нюансування.

4. Атрибутивна активність індивіда ґрунтується на його лексико-семантичній системі, за допомогою якої відбувається позначення вагомих елементів ситуації, відсутність яких заповнюється завдяки породженню відсутніх ознак, які надалі інтерпретуються під впливом індивідуальної смислової системи.

References:

1. Andreeva G.M. (1997). *Psihologija socialnogo poznanija: uchebnoje posobije*. (Psychology of social cognition: a textbook) Moscow: Aspekt Press. 239 p. (in Russian).
2. Anokhin P.K. (1978). *Izbrannyje trudy. Filosofskije aspekty teorii funkcionalnoj sistemy*. (Selected works. Philosophical aspects of functional system theory). Moscow: Nauka. 400 p. (in Russian).
3. Belinskaya E.P., Tikhomandritskaya O.A. (2009). *Socialnaja psihologija lichnosti: uchebnoje posobije dla vuzov*. (Social psychology of personality: a textbook for universities). Moscow: Academia. 299 p. (in Russian).
4. Bondyreva S.K., Kolesov D.V. (2005). *Vyzhivanije (factory I mehanizmy)*. (Survival (factors and mechanisms). Moscow: MPSI, MODEK. 368 p. (in Russian).
5. Bruner J. (1977). *Psihologija poznanija. Za predelami neposredstvennoj informacii*. (Psychology of cognition. Beyond the immediate information) / perevod s anglijskogo. Moscow: Progress. 413 p. (in Russian).
6. Cai Yan, Wang Kai. (2006). Interpretation of attribution theory of interpersonal communication disorders in college students. *Hygiene and soft sciences*. № 20 (2). Pp. 157–160. (in Chinese).
7. Dalgatov M.M. (2006). *Kauzalnaja atribucija I dejatel'nostj: fenomenologija, issledovanija, izmenenije*. Monografija (Causal attribution and activity: phenomenology, research, change. Monograph). Moscow: UMK "Psihologija". 334 p. (in Russian).
8. Du Linzhi, Le Guoang. (2008). Research the attribution style of managers success or failure with a focus on traditional Chinese culture. *Psychological research*. № 105. Pp. 63–66 (in Chinese).
9. *Filosofskij enciklopedicheskiy slovarj* (1983). Philosophical Encyclopedic Dictionary / glavnaja redakcija: L.F. Ilyichev, N.N. Fedoseev, S.M. Kovalev, V.G. Panov. Moscow: Sovetskaja enciklopedija. 840 p. (in Russian).
10. Gordeeva O.V. (1996). O nekotoryh problemah razrabotki problem soznanija v marksitskoj psihologiji. (On some problems of developing the problem of consciousness in Marxist psychology). *Vestnik Moskovskogo unuversiteta. Serija 14. Psihologija*. № 3. Pp. 26–33 (in Russian).
11. Gulevich O.A., Bezmenova I.K. (1998). *Atribucija: obshcheje predstavlenije napravlenija issledovanij, oschibki*. Referativnyj obzor. (Attribution: a general idea of the direction of research, errors. Abstract review). Moscow: RPO. 112 p. (in Russian).
12. Han Rensheng (2003). Characteristics of attribution of primary and secondary school students' academic performance in China and suggestions for education. *Chinese Journal of Education*. № 6. Pp. 47–50 (in Chinese).
13. Heider F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley. 322 p. (in English).

14. Hjel L., Ziegler D. (2000). Teorii lichnosti. (Theories of personality). Saint Petersburg: Piter. 608 p. (in Russian).
15. Kelly G. (1984). Process kausalnoj atribucii. (The process of causal attribution). Sovremennaja zarubezhnaja socialnaja psihologija. Teksty / pod redakcijej G.M. Andreeva, N.N. Bogomolova, L.A. Petrovskaya. Moscow: Izdattelstvo MGU. Pp. 127–137 (in Russian).
16. Lin Chonde. (2002). Developmental psychology. Hangzhou: Zhejiang University of Education Publishing House. 501 p. (in Chinese).
17. Nalchajyan A. (2006). Atribucija, dissonans I socialnoje poznanije. (Attribution, dissonance, and social cognition). Moscow: Kogito-Centr. 413 p. (in Russian).
18. Onuchin A.N. (1998). Kauzalnaja atribucija v postrojenii obraza drugogo s pozii konstruktivizma. (Causal attribution in the construction of the image of another from the position of constructionism). Mezhdunarodnaja konferencija studentov i aspirantov po fundamentalnym naukam "LOMONOSOV" / MGU imeni M.V. Lomonosova. Pp. 78–80 (in Russian).
19. Peng Danlin. (2004). General psychology. Beijing: Beijing Normal University Publishing House. 599 p. (in Chinese).
20. Petrovsky A.V. (1982). Lichnostj. Dejatelostj. Kollektiv. (Personality. Activity. Group). Moscow: Politizdat. 255 p. (in Russian).
21. Pripisyvatj (Attribute). URL: [http:// ru.wiktionary.org/wiki/приписывать](http://ru.wiktionary.org/wiki/приписывать) (in Russian).
22. Psihologicheskij slovarj (1983). (Psychological Dictionary) / pod redakcijej V.V. Davydova, A.V. Zaporozhtsa, B.F. Lomova i drugih; Moscow: Pedagogika. 448 p. (in Russian).
23. Psihologija. Slovarj (1990). (Psychology. Dictionary) / pod obshchej redakcijej A.V. Petrovskogo, M.G. Yaroshevskyogo. Moscow: Politizdat. 494 p. (in Russian).
24. Rean A.A. (1998). Problemy I perspektiy razvitija koncepcii lokusa kontrolja. (Problems and prospects of development of the locus of control concept). Psihologicheskij zhurnal. Tom 19. № 4. Pp. 3–13 (in Russian).
25. Resurs (Resource). URL: [http:// uk.wikipedia.org/Ресурс](http://uk.wikipedia.org/Ресурс) (in Russian).
26. Shcherbatykh Yu.V. (2008). Obshchaja psihologija (Zavtra ekzamen): uchebnoje posobie. (General Psychology (Exam tomorrow): textbook. Saint Petersburg: Piter. 272 p. (in Russian).
27. Shen Delhi, Ma Hui, Bai Xuejun (2009). Structure and empirical studies of Adolescent Mental Health Quality. Psychological Science. № 32 (2). Pp. 258–261 (in Chinese).
28. Sun Yumin (1993). Motivational psychology. Nanjing: Nanjing University Publishing House. 309 p. (in Chinese).
29. Velitchenko L.K. (2002). Opozicionalnaja model soznanija. (The oppositional model of consciousness). Nauka I osvita. Naukovo-praktychnyj zhurnal Pivdennoho naukovoho centru APN Ukrajiny. № 2. Pp. 12–15 (in Russian).
30. Wang Pei, Zhang Goli. (2006). Influence of social cognition on the development of attribution theory and research. Ningxia University Journal (humanities and Social Sciences publication). 28 (1). Pp. 105–109 (in Chinese).
31. Weiner B. (1985). An Attributional Theory of Achievement Motivation and Emotion. Psychological Review. № 92. Pp. 548–573 (in English).
32. Yurchuk V.V. (1998). Sovremennyj slovarj po psihologii. (Modern Dictionary of Psychology). Minsk: Sovremennoje slovovo. 768 p. (in Russian).
33. Zhang Yuxin, Wang Yang. (1989). Attribution and depression. Journal of psychology. № 21 (2). Pp. 141–148 (in Chinese).
34. Zhao Hua (2006). Attribution and mental health of adolescents. Mental health education in primary and secondary schools. № 6. Pp. 20–21 (in Chinese).
35. Zinchenko V.P. (1991). Miry soznanija I struktura soznanija. (Worlds of consciousness and the structure of consciousness). Voprosy psihologii. № 2. Pp. 15–36 (in Russian).